

Ur *Internationalen* juni 2010

Anders Hagström

Grekland: Andra världskriget slutade i inbördeskrig

Det grekiska inbördeskriget, som utspelades efter andra världskrigets slut, speglade den stora krigsalliansens upplösning i vad som kom att kallas för det Kalla kriget, fast det var glödhet som en kula för dem som drabbades av det.

Den 28 oktober 1940 invaderade Mussolinis krigsmakt Grekland från det ockuperade Albanien. Tvärse mot Mussolinis förhoppningar om att ställa axelmaktpartnern Hitler inför fullbordat faktum slog dock den grekiska armén snabbt tillbaka invasionsstyrkorna.

Men utan att Mussolini visste om det hade Hitler redan planerat att angripa Grekland för att säkra sin södra flank inför invasionen av Sovjetunionen. På morgonen 6 april 1941 inleddes ”Operation Marita” – som i all hast omdisponerats till att även omfatta Jugoslavien där det ägt rum en kupp riktad mot den axelmaktsvänliga regeringen.

Den 17 april kapitulerade den jugoslaviska armén och bara några dagar senare, 21 april, gav större delen av den grekiska krigsmakten upp. De återstående resterna lyckades undkomma tillsammans med de åtgångna brittiska styrkor som deltagit på den grekiska sidan. Först till Kreta varifrån de fördrevs av tyskarna, därefter till det brittisk-kontrollerade Mellanöstern där de ställdes under kontroll av den grekiske kungen George II och hans exilregering.

Ockupation och motstånd

Det besegrade Grekland delades upp mellan tyskarna, italienarna och bulgarerna, som också hade deltagit i invasionen. Ockupanterna tillsatte också en grekisk marionettregering som inledningsvis kom att ledas av generalen Georgios Tsolakoglou.

Inledningsvis var motståndet mot ockupationen svagt och desorganiserat, ockupationsmakternas brutala framfart – som bland annat resulterade i att en halv miljon människor dog av svält, undernäring och sjukdomar – i kombination med marionettregeringens brist på legitimitet kom snabbt att stimulera uppkomsten av ett mer välorganiserat motstånd. Den första större motståndsgruppen var det borgerliga Nationella republikanska grekiska förbundet, EDES.

I och med Hitlers invasion av Sovjetunionen i juni 1941 och sammanbrottet för pakten mellan Hitler och Stalin, kunde det grekiska kommunistpartiet, KKE, i likhet med Moskvatrogna kommunistpartier i andra länder obehindrat ta sig an uppgiften att bygga en motstånds rörelse; Den nationella befrielsefronten, EAM.

EAM hade inget samhällsrevolutionärt perspektiv, utan konstruerades som just en nationell befrielsefront öppen för olika samhällsskikt och grupper som förenades av sitt motstånd mot ockupationsmakterna. Som en av sina målsättningar utlovade den att se till att så fort ockupationsstyrkorna drivits bort få till stånd val till en konstituerande nationalförsamling med uppgift att fastställa hur landets fortsatta styre skulle se ut.

I början av 1944 hade EAM vuxit till en massrörelse som av olika källor uppskattas ha haft uppemot två miljoner medlemmar, och det i ett land som bara hade sju miljoner invånare. KKE spelade visserligen en betydelsefull roll i EAM:s ledande strukturer, men det var bara en minoritet av frontens medlemmar som också var medlemmar i KKE och underställd dess disciplin.

Undertryckta protester

Under slutskedet av den nazistiska ockupationen hade EAM och dess befrielsearmé ELAS, kontroll över större delen av landet och skulle kunna utgöra en självklar utgångspunkt för uppbygget av efterkrigs-Grekland. I mars 1944 skapade EAM den Politiska kommittén för nationell befrielse, PEEA, med uppgift att administrera de områden EAM kontrollerade.

PEEA fick ett välvilligt bemötande även bland de grekiska trupper som befann sig i exil i Mellanöstern. Krav restes på att exilregeringen som ändå inte hade något egentligt inflytande i Grekland skulle ersättas av en nationell enhetsregering som inkluderade EAM. Men när den delegation av officerare som framförde kravet arresterades revolterade en stor del av soldaterna, inklusive besättningarna på ett antal örlogsfartyg.

Protesterna undertrycktes med våld av briter och officerare lojala mot exilregeringen och tusentals officerare och soldater – uppgifterna varierar från flera tusen upp emot 10 000 – skickades till olika fångläger i Mellanöstern, Libyen och till och med Sydafrika. De återstående trupperna reorganiserades under noggrann övervakning av exilregeringen.

Överraskande nog sände representanter för PEEA, EAM och KKE den 14 maj ett telegram till Churchill i vilket de fördömde det kuvade upproret som ”vansinniga handlingar av oansvariga personer”(!).

Ingen hjälp

Repressionen, som nogsamt tystades ned för omvärlden, speglade den brittiske konservativa premiärministern Churchills och den grekiska exilregeringens avsikt att återupprätta en antikommunistisk monarkistisk regim i efterkrigs-Grekland. EAM passade helt enkelt inte in i deras planer. Än mer som de starkt överdrev KKE:s – och bakom det Moskvas – radikalism och inflytande över EAM

Knappt hade protesterna bland de grekiska trupperna i exil undertryckts förrän representanter för olika politiska partier och motståndsgupper samlades i Libanon maj 1944 i syfte att komma överens om en nationell enhetsregering. Efter uppslitande anklagelser och motanklagelser om olika oegentligheter slutade ändå konferensen i en överenskommelse om en nationell enhetsregering under ledning av Papandreou. Men det var talande att EAM i slutändan accepterade att bara 6 av de 24 ministerposterna skulle gå till EAM, trots att den var den helt dominerande motståndsrörelsen.

Bakom EAM:s märkliga eftergivenhet på bekostnad av sitt eget hårt vunna inflytande låg inte minst påtryckningar från Moskva på KKE. En sovjetisk militär delegation under en överste Popov hade oväntat dykt upp i ELAS högkvarter. Popovs budskap var att det inte skulle komma någon materiell hjälp från Sovjet och att KKE inte skulle slåss mot briter. Delegationen lär också ha uppmanat KKE att ansluta sig till enhetsregeringen.

Men vad då låg bakom Stalins kompromissvillighet på KKE:s och EAM:s bekostnad? Sannolikt berodde det på att Stalin inte var beredd att dras in i en konflikt, över det han ansåg vara en underordnad fråga, med en av sina viktigaste allierade i kampen mot Hitler. Grekland vägde inte speciellt tungt i hans strategiska kalkyler och eftersom det var uppenbart – vilket inte minst Churchill klargjort för Stalin – att den brittiska regeringen betraktade Grekland som en del av sin intressesfär så varför inte låta dem få som de ville i utbyte mot att Sovjet fick sina intressen tillgodosedda i frågor som vägde betydligt tyngre för Kreml.

Strider i Aten

I början av oktober inledde de tyska styrkorna – de italienska hade fallit bort i och med Italiens övergång till det allierade lägret 1943 – ett snabbt tillbakadragande från Grekland. De

brittiska trupper som anlände i deras fotspår fann ELAS i kontroll av läget. Men britterna var inte beredda att tolerera EAM utan beredde sig på att själva ta kontroll i namn av den nationella enhetsregeringen.

EAM försökte i det längsta undvika en öppen konflikt, men när Papandreou, premiärminister för den nationella enhetsregeringen, tillkännagav den 1 december att det nyligen organiserade Nationalgardet skulle överta EAM-polisens vapen avgick de sex EAM-ministrarna i regeringen. Dagen efter upplöste Papandreou ELAS, vilket ledde till väpnad kraftmätning när regeringstrogen polis öppnade eld mot en demonstration i Aten den 3 december som samlats för att protestera mot beslutet om upplösningen. Ett tiotal personer dödades och sextio sårades.

Dagen därpå, till vilken EAM utlyst en generalstrejk, bröt strider ut i olika delar av Aten. Den brittiske befälhavaren, general Scobie, instruerades av Churchill att ”inte tveka att handla som om ni befann er i en erövrad stad där ett lokalt uppror är under utveckling”.

Efter flera veckors strider där ytterligare brittiska styrkor kallats in och fått vågskålen att väga över, men märk väl bara i Aten, slöts ett vapenstillestånd i mitten av januari. Någon månad senare, 12 februari slöts ett avtal, Varkiza-avtalet, mellan regeringen och EAM. ELAS som fortfarande kontrollerade tre fjärdedelar av landet skulle lägga ned sina vapen mot att EAM och KKE skulle erkännas som legala politiska organisationer och att val skulle hållas, och den konstitutionella frågan avgöras av en folkomröstning.

Den eventuella tvekan KKE:s ledning känt inför att underteckna ett avtal som innebar att ELAS skulle avväpnas dämpades av ett telegram från Dimitrov, som varit ordförande för den 1943 upplösta Kommunistiska Internationalen och tillhörde det stalinistiska toppgarnityret, vilken uppmanade dem att underteckna avtalet. Dimitrov kunde bara ha föreslagit något sådant med Stalins godkännande, även om Stalin senare skulle kritisera KKE-ledaren Zachariadis för att ha följt uppmaningen.

Väpnad kamp

Bara två månader senare konstaterade *Times* korrespondent i Grekland att Varkiza-avtalet i praktiken var dött: ”EAM och dess anhängare håller på att bestraffas på en mängd olika sätt. Tidigare ELAS-medlemmar misshandlas, arresteras och ställs inför rätta för att svara på fiktiva anklagelser.”

Minst 50 000 EAM-anhängare fängslades och internerades under 1945. Tusentals EAM-medlemmar och anhängare sparkades från sina jobb och högergrupper drog sig inte för att öppet terrorisera vänstern. Regeringen blundade. EAM-aktivister började söka sig till bergen för att undkomma förföljelserna. Allt eftersom repressionen stegrades och utsikterna till en fredlig lösning blev allt mindre blev KKE allt mer benäget att sätta hårt mot hårt.

Perspektivet radikaliserades också – inte bara påverkat av situationen i Grekland utan också av utvecklingen i Central- och Östeuropa där stalinismen alltmer konsoliderade sitt grepp. Många år senare skulle Zachariadis förklara att ”(e)xistensen av Sovjetunionen och Folkdemokratierna i Balkan och Östeuropa utgjorde en exceptionellt gynnsam och avgörande faktor för oss i relation till övergången till den socialistiska revolutionen och möjligheten för en rekonstruktion i Grekland längs socialistiska linjer...” (vilket kan låta bra, men i Zachariadis fall handlar jonglerandet med marxistiska termer om upprättandet av en stalinistisk diktatur).

Inte minst det jugoslaviska exemplet spelade in, och Tito hade själv förespråkat väpnad kamp när han diskuterat med Zachariadis. Inte ens Stalin hade när Zachariadis kallats till ett hemligt möte (eller rättare sagt audiens) på Krim – som blev känt först 1980 – gjort några andra

invändningar mot tanken på väpnad kamp än att partiet måste hitta en ”kompromisslösning”, vad det nu var. Partiledningen började på allvar fundera i banor av väpnad kamp och började bygga upp gerillaförband som i slutet av 1946, då styrkorna döptes om till Greklands demokratiska armé uppgick till omkring 9 000 man och fortsatte att växa.

Men Zachariadis misstog sig. Situationen var inte exceptionellt gynnsam. Åtminstone inte för KKE, ett parti vars stalinistiska ledning gång på gång spelat bort gynnsamma öppningar.

Truman-doktrinen

Storbritannien, som nu styrdes av en Labourregering sedan Churchill förlorat parlamentsvalet 1945, var ovilligt att fortsätta stå för kostnaden av att hålla den grekiska regimen under armarna, inte av principiella men väl av opinionsmässiga och ekonomiska skäl. Som finansministern Hugh Dalton skrev till premiärminister Clement Attlee i november 1946: ”Jag är faktiskt väldigt tveksam i fråga om policyn att stötta upp, till och med med amerikanskt stöd, svaga stater i östra Medelhavet mot Ryssland. Jag är säker på att vi skulle hamna i en väldig politisk storm om vi någonsin erkände en sådan politik offentligt.”

Dalton fick som han ville. Men när den brittiska regeringen i slutet av februari 1947 meddelade Washington att dess stöd till Grekland skulle upphöra fick det fart på den amerikanska regeringen.

Den 12 mars 1946 sjösatte president Truman formellt det kalla kriget i ett tal till den samlade amerikanska kongressen. I talet som avsiktligt kryddats för att vädja till kongressens ingrodna antikommunism formulerade han den principiella hållning som skulle få namnet Truman-doktrinen: ”Det måste vara USA:s inställning att stödja fria folk som försvarar sig mot försök till underkuvande från väpnade minoriteter eller tryck utifrån.”

I sitt tal begärde han bland annat 300 miljoner dollar till Grekland: ”Den grekiska statens själva existens hotas idag av terroristhandlingar från flera tusen beväpnade män, ledda av kommunisterna... Grekland måste ha stöd om det skall kunna bli en självförsörjande och självrespekterande demokrati.”

Stödet gjorde det möjligt att beväpna den grekiska staten till tänderna. Bland annat kom napalm till användning för första gången. Hundratusentals människor tvångsförflyttades från områden där gerillan opererade eller misstänktes kunna få stöd.

KKE förvärrade dessutom sitt eget läge genom att övergå från gerillakrig till en mer konventionell form av krigföring, vilket det fullständigt saknade materiella resurser att föra. Resultatet blev i stället stigande och med tiden allt mer svårersättliga förluster

Läget blev inte bättre av att Tito i kölvattnet på den uppflammande jugoslavisk-sovjetiska konflikten stängde gränsen efter att KKE tagit ställning för Stalin, vilket innebar både stopp för underhåll och slutet på den frizon som Jugoslavien utgjort för gerillan.

Sommaren 1949 var inbördeskriget i praktiken över. Men först den 16 oktober tillkännagav radiosändaren ”Det fria Grekland” att den Demokratiska armén skulle ”upphöra med fientligheterna” för att ”förhindra det fullständiga utplånandet av Grekland”.

Mer än 150 000 människor hade dött i inbördeskriget 1946-49, över 5 000 avrättades för brott mot staten, och mellan 70 000 och 100 000 medlemmar och anhängare till KKE och deras anhöriga lämnade Grekland och blev politiska flyktingar i olika östeuropeiska länder. Och mer än 700 000 människor blev tvångsförflyttade från sina hem och byar när regeringsstyrkor försökte isolera gerillan.

Åren av ockupation och inbördeskrig skulle lämna långa mörka skuggor över Greklands fortsatta historia.

Lästips

Fernando Claudín: [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 2](#), avsnittet ”Den segerrika revolutionen (Jugoslavien) och den strypta revolutionen (Grekland)”.

Todd Gitlin: [Kontrarevolution – myt och verklighet i Grekland](#), Om USA:s hjälp till den grekiska kontrarevolutionen efter Andra världskriget.

Se även Pierre Broué: [Kommunistiska Internationalen och Andra världskriget](#) (avsnitten *Andra ”hus”* och *Gerilla i Grekland?* i kapitel 33 samt *Grekland: ”misstag” från starten* följande i kapitel 34 som behandlar perioden 1939-43) och [Hur Trotskij och trotskisterna konfronterade Andra världskriget](#), som innehåller ett längre avsnitt om Grekland.

[Gerillakriget i Grekland 1940-1945: Kapetan Aris](#). (2 recensioner av bok skriven av Kostis Papakongos)